

Przemysław Czarkowski

Szkoła doktorska Akademii Wymiaru Sprawiedliwości

ORCID: 0000-0002-2270-7619

DOI:

Znaczenie i specyfika opiekuńczej funkcji szkoły

Importance and Specificity of School's Caring Function

STRESZCZENIE: Analizy przedstawione w niniejszym opracowaniu eksponują kluczowe znaczenie funkcji opiekuńczej szkoły, potwierdzając tym samym tezę o jej statusie jako immanentnego składnika kontinuum dydaktyczno-uczeniowego. Jej oddziaływanie wykracza poza ramy zwykłego nadzoru, sprzyjając holistycznemu rozwojowi młodych ludzi poprzez zaspokajanie fundamentalnych potrzeb psychofizycznych oraz budowanie ram bezpieczeństwa ontologicznego. Ponadto, niniejsze studium wyznacza zadania szkoły w zakresie interwencji kompensacyjnych oraz kreowania optymalnych warunków dla akwizycji umiejętności. Ostatecznie, funkcja opiekuńcza umożliwia podejście podmiotowe, pozwalając na niuansową diagnozę indywidualnych potrzeb oraz urzeczywistnienie potencjału rozwojowego każdego ucznia w środowisku edukacyjnym, jej realizacja nie może jednak być przeciwstawiana funkcji edukacyjnej.

SŁOWA KLUCZOWE: pedagogika społeczna, edukacja, kreatywność, szkoła, wychowanie.

ABSTRACT: The discourse and analyses articulated in this paper underscore the pivotal role of the school's care function, thereby validating the thesis of its status as an intrinsic component

of the teaching-learning continuum. Its impact extends beyond mere supervision, facilitating the holistic development of young people by addressing fundamental psycho-physical needs and establishing a framework of ontological security. Furthermore, this study delineates school-based responsibilities regarding compensatory interventions and the cultivation of optimal conditions for skill acquisition. Ultimately, the care function enables a subjective approach, allowing for a nuanced diagnosis of individual needs and the realization of each student's developmental potential in an educational environment, but its implementation cannot be opposed to the educational function.

KEYWORDS: social pedagogy, creativity, education, school, upbringing.

Wstęp

W współczesnym powszechnym przekonaniu głównym zadaniem szkoły jako instytucji jest nauczanie, dopiero od niej zauważa się konieczność dostrzegania także wychowywania i opieki wobec dzieci i młodzieży, chociaż fakt ten w wielu środowiskach budzi kontrowersje. Jest to miejsce, w którym dzieci i młodzież przygotowują się do życia w społeczeństwie, do pełnienia różnych ról społecznych i obywatelskich. Wyposażenie w wiedzę jest fundamentem procesu uczenia się. Należy jednak pamiętać, że w dzisiejszym systemie edukacji ważna jest nie tylko wiedza teoretyczna, ale i umiejętności praktyczne. Szkoła jest instytucją oświatową zajmującą się, jak trafnie ujął to Wincenty Okoń (2000, s. 394), kształceniem dzieci, młodzieży i dorosłych, zgodnie z przyjętymi celami i zadaniami oraz koncepcjami i programami edukacyjnymi. Interesujący pogląd prezentuje również Jan Szczepański, który określa szkołę jako układ oddziaływań społecznych, budowany poprzez relacje z szerszym otoczeniem kierującym działalnością szkoły. Co istotne, system ten jest otwarty i złożony (za: Kapuścińska, 2021, s. 171). Warto podkreślić, iż w klasycznej myśli pedagogicznej Johanna Friedricha Herbarta (1776–1841) kluczowym konceptem jest nierozzerwalność procesu dydaktycznego i wychowawczego. Herbart wprowadził pojęcie nauczania wychowującego, wychodząc z założenia, że nie istnieje nauczanie, które nie wywierałoby wpływu na moralność, ani wychowanie, które mogłoby się obejść bez przekazywania wiedzy. Jak podkreślał Johann Friedrich Herbart: „nie uznaję żadnego wychowania bez nauczania, tak jak i nie uznaję żadnego nauczania, które by nie wychowywało” (1806/2007, s. 45). W jego i jego następców ocenie celem ostatecznym pedagogiki jest ukształtowanie silnego charakteru moralnego, co osiąga się poprzez wzbudzanie wielostronnego zainteresowania oraz rozwijanie „kręgu myśli” ucznia. W najnowszych dyskusjach na łamach pedagogiki podkreśla się, że herbartowskie „nauczanie

wychowujące” (niem. *erziehender Unterricht*) nie jest jedynie metodą dydaktyczną, ale interaktywnym pomostem między filozofią praktyczną a praktyką moralną (por. Stępkowski, 2020, s. 41). Herbart przekonywał, że kształcenie intelektualne (wiedza) i formacja moralna (wola) są współzależne: proces zdobywania wiedzy ma dostarczać materiału dla budowy charakteru, a wychowanie bez solidnej podstawy informacyjnej staje się puste.

Perspektywa opiekuńczej funkcji szkoły

Należy w tym miejscu zauważyć, że obok funkcji dydaktycznej i wychowawczej, szkoła pełni kluczową rolę opiekuńczą. W aktualnej debacie pedagogicznej funkcja opiekuńcza szkoły przestała być postrzegana jedynie jako system działań pomocowych (dożywianie, świetlica) czy nadzór nad bezpieczeństwem fizycznym. Współczesne ujęcie, akcentowane w publikacjach z lat 2024–2025, przesuwają punkt ciężkości w stronę holistycznego wsparcia dobrostanu (*well-being*) ucznia. Kluczowe aspekty tego ujęcia to m. in.: zdrowia psychiczne, edukacja inkluzyjna, orientacja na podmiotowość i partycypację. Tak postrzegana szkoła staje się pierwszą linią wsparcia w rozpoznawaniu kryzysów emocjonalnych i budowaniu odporności psychicznej (*rezyliencji*), realizowana w niej opieka rozumiana jest jako prawo każdego dziecka do nauki w środowisku wolnym od dyskryminacji, uwzględniającym specyficzne potrzeby edukacyjne i kulturowe (np. uczniów z doświadczeniem uchodźczym). Jednocześnie odchodzi się od opieki „nad” dzieckiem na rzecz wspierania dziecka w jego rozwoju, przy poszanowaniu jego autonomii i praw.

Prowadzi to do następującej tezy – funkcja opiekuńcza szkoły odgrywa znaczącą rolę z perspektywy wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży, umożliwia zaspokajanie potrzeb psychospołecznych, zapewnia poczucie bezpieczeństwa, kompensuje braki oraz stwarza warunki do rozwoju umiejętności i zdolności. Warto zatem przeanalizować argumenty przemawiające za tym stwierdzeniem, omówić kwestie związane z uwarunkowaniami szkolnej funkcji opiekuńczej, jej specyfiką, zadaniami szkoły w odniesieniu do tej funkcji czy rolą nauczyciela w jej realizacji. Czym byłaby szkoła bez procesu opieki i wychowania? Nietrudno odpowiedzieć na to pytanie i zastanowić się nad faktem, że proces opieki w placówkach oświatowych jest integralną częścią procesu edukacyjnego.

Na początku XX wieku szczególną uwagę pedagogów zwróciła tematyka interwencji pedagogicznych wobec dzieci, a rola opieki w procesie edukacyjnym wysunęła się na plan pierwszy. W tym okresie dostrzeżono również konieczność włączenia działań opiekuńczych w proces kształcenia. W związku z powyższym, w 1933 roku rozpoczęto wprowadzanie zadań

opiekuńczych w szkołach. Początkowo opieką obejmowano dzieci ubogie, później skupiono się na poprawie jakości ich życia po wojnie. W latach 50. XX wieku większego znaczenia nabrała funkcja dydaktyczna, a rozwój szkolnictwa doprowadził w konsekwencji do sformalizowania kwestii opiekuńczych. Szkoły zaczęły wprowadzać różne formy opieki, zależnie od przemian społeczno-politycznych (Kapuścińska, 2021, ss. 174–175). Do dziś szkoła pełni funkcję opiekuńczą, a znaczna część zadań, które powinna realizować rodzina, została przeniesiona na placówki oświatowe.

W pierwszej kolejności pragniemy zwrócić uwagę na zadania opiekuńcze szkoły. Mogą one dotyczyć wszystkich uczniów i wiązać się z realizacją potrzeby higieny i bezpieczeństwa, ale mogą też odnosić się tylko do wybranych osób, np. tych, które mają problemy i wymagają doraźnej interwencji oraz tych, które potrzebują stałej pomocy, co wymaga szczególnej uwagi i opieki ze strony szkoły i jej personelu (Kulczycka, 1993, s. 34). Argumentem przemawiającym za tą tezą są również zadania związane z funkcją opiekuńczą szkoły. Chcielibyśmy tu zwrócić szczególną uwagę na zadania podstawowe, tj. zapewnienie zdrowia, higieny czy odpowiednich warunków bezpieczeństwa dzieciom i młodzieży uczęszczającej do placówek oświatowych. Młodzi ludzie uczęszczający do szkół są szczególnie narażeni na różne czynniki ryzyka, w związku z czym kadra pedagogiczna musi zachować szczególną czujność, co może przekładać się na profilaktykę i promocję prozdrowotnych, higienicznych działań w szkole, sprzyjających dobrostanowi uczniów. Kolejnym kluczowym czynnikiem przemawiającym za funkcją opiekuńczą szkoły są jej działania kompensacyjne (zastępcze), które pozwalają wyrównać deficyty opiekuńcze dziecka, skompensować braki i zaspokoić te potrzeby, których środowisko rodzinne nie było w stanie zapewnić, np. mogą kompensować deficyty emocjonalne (Dąbrowski, 2008, s. 435).

Kolejną ważną kwestią, którą należy poruszyć, są zadania korekcyjno-wychowawcze. Należy tu pamiętać, że funkcja opiekuńcza szkoły ma na celu również korygowanie i wyrównywanie opóźnień rozwojowych, tak aby każdy uczeń mający problemy w nauce, nienadążający za bieżącym materiałem, miał możliwość nadrobienia zaległości w opanowaniu danego materiału dydaktycznego. Zdiagnozowane deficyty rozwojowe, w tym zaburzenia rozwoju ruchowego, a także specyficzne trudności w uczeniu się, np. dysleksja rozwojowa, mają szansę zostać ograniczone lub zniwelowane dzięki odpowiedniemu podejściu nauczycieli, właściwej reakcji i wdrożonym środkom (Bogumiła Górnicka, 2015, s. 148). Ponadto, co bardzo ważne, zadania szkoły jako instytucji, odnoszące się do funkcji opiekuńczej, muszą obejmować zapewnienie wszystkim uczniom odpowiednich warunków rozwojowych, szczególnie w zakresie rozwijania

pasji, zainteresowań, zdolności i różnorodnych umiejętności. Należy tu podkreślić, że środowisko szkolne to nie tylko miejsce nauki, ale także miejsce spędzania czasu wolnego, nawiązywania przyjaźni, poznawania swoich mocnych stron czy ukrytych talentów. Szkoła powinna stwarzać młodszym pokoleniom dogodne warunki do wydobywania tego, co ukryte lub co jest jeszcze nierozwinięte i dopiero kiełkuje. Środowisko szkolne może albo dodać skrzydeł młodym talentom, albo je podciąć – wszystko zależy od tego, czy istnieje indywidualne podejście do uczniów i czy nauczyciele angażują się w kreatywny proces nauczania, czy też opierają się na utartych schematach, nie dając uczniom szansy na sprawdzenie się i odkrycie swoich możliwości. Trzeba jednak dodać, że zapewnienie optymalnych warunków rozwojowych wymaga od szkoły organizacji różnorodnych zajęć pozalekcyjnych, np. kół zainteresowań, nauki języków obcych, zajęć teatralnych, zajęć korekcyjno-kompensacyjnych i wielu innych (Kuźma, 1997, s. 197).

Zadania opiekuńcze wzmacniają również funkcje sukcesu oraz funkcje atmosferyczno-kreacyjne. Pierwsza z nich sprzyja sukcesom ucznia, druga zaś pomaga zapewnić właściwą, pozytywną i przyjazną atmosferę w szkole, która sprzyja twórczym inicjatywom i angażowaniu się w życie szkoły (Leszek Albański i Stanisław Gola, 2013, s. 83). Nie ulega więc wątpliwości, że odpowiednie i efektywne wykorzystanie przestrzeni szkolnej zarówno przez rodziców, jak i nauczycieli może przyczynić się do wielu inspiracji, zaangażowania w rozwój umiejętności twórczych i poznawczych, a tym samym pozytywnie wpłynąć na sferę motoryczną, psychiczną, emocjonalną, a także społeczną dziecka. Szkoła uczy zachowań, wyposaża w odpowiednie kompetencje społeczne, ale także przekazuje pożądane społecznie wartości, normy i postawy (Monika Kuźnik, 2018, s. 41).

Można postawić pytanie: jakie znaczenie z perspektywy rozwoju dziecka ma funkcja opiekuńcza? Jakie idee jej przyświecają? Musimy tu podkreślić, że każda placówka oświatowa powinna przede wszystkim koncentrować się na kształtowaniu odpowiedniego środowiska wychowawczego, zapewniając przestrzeń nie tylko do przekazywania wiedzy teoretycznej, ale i praktycznych umiejętności przydatnych z perspektywy funkcjonowania w społeczeństwie i przygotowania do różnych ról społecznych. Funkcja opiekuńcza powinna być realizowana w każdej placówce oświatowej, odpowiadać na potrzeby współczesnego świata, być zgodna z przemianami społeczno-politycznymi oraz zmieniającym się sposobem spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież, odpowiadać na choroby cywilizacyjne czy problemy, z jakimi borykają się młodzi ludzie.

Aktywizacja uczniów i dobra organizacja ich czasu wolnego to bardzo ważny element funkcji opiekuńczej szkoły. Warto tu przypomnieć trafną opinię Albańskiego i Goli (2013, s. 81), że funkcja opiekuńcza szkoły jest, obok funkcji dydaktycznej i wychowawczej, podstawowym elementem całokształtu pracy każdej szkoły. Wszystkie te funkcje są równie ważne i żadna z nich nie powinna być pomijana. Szkoła powinna dbać o zdrowie i bezpieczeństwo uczniów, zaspokajać ich potrzeby, aktywizować do konstruktywnego spędzania czasu wolnego, wychowywać, przekazywać wartości, uczyć pożądanых postaw i norm społecznych, wykazując przy tym troskę o dobrostan i godność. Nie mniej ważne jest tworzenie odpowiednich warunków pracy dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, otaczanie opieką tych najbardziej potrzebujących i borykających się z różnymi zaburzeniami, niepełnosprawnościami czy problemami – także w środowisku rodzinnym. Szkoła to nie tylko miejsce przekazywania wiedzy, ale i azyl, w którym każde dziecko powinno czuć się bezpiecznie, gdzie może znaleźć wsparcie i szansę na ucieczkę od problemów dnia codziennego. Szkoły powinny tworzyć przyjemną atmosferę do nauki, ale i do zabawy oraz spędzania wolnego czasu. Pielęgnując młodych ludzi, powinna stanowić źródło holistycznego rozwoju, fundament kształtowania pasji i zaspokajania potrzeb społecznych (Kapuścińska, 2021, s. 172).

Powinniśmy zadać sobie również pytanie, czy szkoła jako środowisko wychowawcze w ogóle determinuje efektywność procesu kształcenia i wychowania? Połączenie funkcji wychowawczej, opiekuńczej i dydaktycznej szkoły stwarza warunki pracy, które nie tylko dają podstawową wiedzę, ale umożliwiają uczniom prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie w przyszłości i radzenie sobie z trudnościami życia codziennego. Kontrargumentem, który zniekształca postrzeganie właściwego rozumienia znaczenia i wartości funkcji opiekuńczej, jest błędne jej postrzeganie i przypisywanie innym funkcjom, patrzanie na nią przez pryzmat opieki psychologiczno-pedagogicznej, typowej opieki zdrowotnej, stomatologicznej, profilaktycznej czy pracy opiekuńczej w świetlicy (Kapuścińska, 2021, ss. 172–173). Oczywiście wymienione wyżej zadania mogą wiązać się z funkcją opiekuńczą placówki oświatowej, ale nie są jej głównymi elementami składowymi, mogą do niej nawiązywać i z niej czerpać, ale nie są tożsama funkcją. Działania opiekuńcze szkoły związane są z socjalizacją, nauką samodzielności i przygotowaniem do życia, co potwierdza pogląd Grażyny Gajewskiej (2009, s. 12), według której opieka jest ważnym i pierwszym działaniem podejmowanym wobec drugiego człowieka, pozwalającym dziecku funkcjonować w zdrowiu, mieć dobrą jakość życia, zapewnia wychowanie, naukę, a tym samym stwarza warunki niezbędne do

usamodzielnienia i uspołecznienia jednostki. Wciąż jednak brakuje odpowiednich, rzetelnych publikacji naukowych podejmujących tę problematykę.

Sądzymy, że w refleksji nad funkcją opiekuńczą szkoły warto przywołać słowa Ireny Szybiak (1991, s. 9), która uważa, że szkoła jest jedną ze starszych instytucji społecznych, przygotowującą młodych ludzi do życia w dorosłości. Dziecku należy zapewnić opiekę społeczną i stworzyć odpowiednie warunki do zaspokojenia jego potrzeb. Zadaniem opiekuńczym każdej placówki oświatowej jest wspieranie zarówno młodego człowieka, jak i jego rodziny. Należy przy tym pamiętać, że zaspokajane są nie tylko potrzeby egzystencjalne, ale i społeczne, kulturowe, poznawcze oraz emocjonalne. Od wieków wiadomo, że socjalizacja jest kluczem do edukacji. Placówki oświatowe są w pewnym sensie w służbie dziecka, rodziny i całego otoczenia. Szkoła jest instytucją społeczną i powinna kierować się dobrem wspólnym oraz troską o najmłodszych. Szkoła dostarcza wiedzy, rozwija różnorodne umiejętności i zainteresowania, ale także wprowadza normy społeczne, uwrażliwia dzieci na otoczenie, utrwała tradycje (w tym lokalne i narodowe), wspiera rodziców w procesie wychowania, uczy pokonywania przeciwności losu, pozwala dzieciom przezwyciężać niepowodzenia szkolne i trudności w nauce oraz dba o ich zdrowie i bezpieczeństwo. Mając powyższe na uwadze, bardzo ważne jest priorytetowe traktowanie dobra ucznia, z uwzględnieniem jego potrzeb, predyspozycji i możliwości. Funkcja opiekuńcza sprzyja również nauczaniu tolerancji, rozwija osobowość uczniów, uczy szacunku i wzajemnej pomocy (Anna Górka-Strzałkowska, 2021, ss. 131–132).

Warto w tym miejscu wspomnieć, że zadania opiekuńcze realizowane przez szkołę wymagają identyfikacji specyficznych potrzeb uczniów oraz uruchomienia zasobów i środków służących ich zaspokojeniu. W tym kontekście istotne jest, aby nie zapominać o odpowiedniej „diagnostyce”, zapoznaniu się ze środowiskiem uczniów i warunkami, w jakich żyją. Nie mniej ważne jest zapoznanie się z zainteresowaniami młodego człowieka, ulubionymi sposobami spędzania czasu czy pewnymi zwyczajami rządzącymi grupami społecznymi. Wymaga to jednak aktywnej współpracy całego grona pedagogicznego, a także nauczycieli z rodzicami, a często i ze specjalistami, np. terapeutami czy psychologami. Problemem może być jednak brak odpowiednich instrumentów do specjalistycznej diagnozy. Nauczyciele mają tendencję do działania intuicyjnego, wprawdzie starając się pomóc dzieciom, ale często nie posiadając solidnych podstaw wiedzy zawodowej, konsultacji ze specjalistami czy narzędzi do identyfikacji problemów uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (Górka-Strzałkowska, 2021, ss. 132–133).

Jak widać, kluczem do odpowiedniej opieki sprawowanej przez szkołę jest właściwa rola nauczyciela, którą w dzisiejszych czasach i w świecie innowacyjnych technologii niełatwo wypełnić. Wychowawca musi dostosować się do wymagań dzisiejszych wyzwań, posiadać odpowiednie kompetencje, predyspozycje, wiedzę, kwalifikacje i umiejętności. W toku edukacji, jak i na ścieżce zawodowej, nauczyciele powinni być skrupulatnie przygotowywani do roli pedagogicznej, uczyć się nawiązywania relacji z uczniami i rodzicami/opiekunami, umieć efektywnie organizować pracę (Miroslaw Winiarski, 2014, s. 263). Ważne jest również podejście do każdego ucznia i świadomość jego osobistej sytuacji. Nauczyciel powinien dążyć do stymulowania rozwoju swoich uczniów i kompensowania ewentualnych stwierdzonych braków rozwojowych. Z perspektywy funkcji opiekuńczej istotne jest również bycie przewodnikiem w pokonywaniu trudności edukacyjnych i reagowanie, gdy stwierdzi się, że dziecko potrzebuje pomocy merytorycznej. Priorytetem jest zaspokajanie potrzeb biologicznych, jak i psychospołecznych. Szkoła jest właściwym miejscem, aby móc zaoferować zarówno adekwatną opiekę, jak i szeroki wachlarz zajęć edukacyjnych. Oprócz podstawowych zajęć, przydatne może być organizowanie czasu wolnego dzieci w świetlicach, wycieczki do ośrodków kultury i tak dalej. Szkoła może zatem uczyć, ale i umilać czas, rekompensować to, czego dzieciom brakuje i co jest potrzebne do ich wszechstronnego rozwoju (Górka-Strzałkowska, 2021, ss. 133–134).

W przeciwieństwie do funkcji dydaktycznej, funkcja opiekuńcza nie posiada jednolitej, sformalizowanej formy organizacyjnej. Jest ona realizowana przez różne ogniwa wychowania i nauczania. Praca opiekuńcza szkoły obejmuje również pracę specjalną w postaci wspomnianych świetlic, ale także służbę medyczną. Należy tu podkreślić, że funkcja opiekuńcza w każdej placówce oświatowej warunkuje efektywny proces wychowania i nauczania. Zarówno proces nauczania, jak i wychowanie, które docelowo powinno wyposażyć dzieci w odpowiednie wartości i postawy, ulegają zakłóceniu, jeśli nie zostaną zaspokojone kluczowe potrzeby biologiczne i psychiczne, w tym poczucie bezpieczeństwa, przynależności, uznania czy rozwój sfery emocjonalnej. Brak zaspokojenia podstawowych potrzeb uniemożliwia sukcesy w szkole i prawidłowy rozwój młodego człowieka (Kulczycka, 1993, ss. 34–35).

Wybrane uwarunkowania realizacji opiekuńczej funkcji szkoły

Rozwój dzieci może być realizowany nie jedynie przez instytucję oświatową, jaką jest szkoła. Jednak jest to rozwiązanie powszechne, stosowane masowo w przytłaczającej większości

krajów (choćby szczegółowe rozwiązania bywają różne). Żadna inna instytucja społeczna nie może mieć tak silnego wpływu na osobowość i różne sfery funkcjonowania młodego człowieka. Współczesna, dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość staje się coraz częściej źródłem anomii społecznej, która w dorobku naukowym Barbary Galas (2013; 2019) analizowana jest jako kluczowa przyczyna zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży. W tym kontekście szkoła, realizując swoją funkcję opiekuńczą, wyrasta na instytucję korygującą deficyty socjalizacyjne wynikające bezpośrednio z rozpadu norm oraz chaosu aksjologicznego w środowisku rodzinnym i rówieśniczym. Istotnym elementem tego procesu jest kompensacja opiekuńcza, nakładająca na placówkę oświatową obowiązek dostarczania stałych wzorców zachowań i punktów odniesienia. Skuteczna realizacja tej funkcji w dobie anomii musi być jednak poprzedzona rzetelną diagnozą pedagogiczną, pozwalającą na wczesne rozpoznanie sygnałów alienacji ucznia. Ostatecznym celem tak sprofilowanej opieki staje się wspieranie rezyliencji, czyli budowanie odporności psychicznej wychowanków, co stanowi fundamentalny czynnik chroniący przed wejściem na drogę dewiacji

Szkoła przygotowuje do życia w społeczeństwie, stąd istotne jest połączenie szkoły ze środowiskiem dziecka (Marcin Łączek, 2014, 2017, 2018). Znajduje to odzwierciedlenie w modelu szkoły wychowującej, tzw. osiedlowej, całodzienniej. Ten typ szkoły, wprowadzając już nieaktualny, wiązał się z systemowym spojrzeniem na opiekę nad uczniem. Liczni pedagodzy (np. Winiarski, Trempała i Małyjasiak), starali się badać wpływ środowiska na działalność szkoły i podejmowane przez nią funkcje opiekuńcze. Ustalono, że szkoła jest odpowiednim miejscem do inicjowania i realizacji działań opiekuńczo-wychowawczych wobec dzieci. Wymaga to jednak znajomości warunków środowiskowych, w jakich funkcjonuje młody człowiek. Działania tego typu mogą skutkować organizowaniem na terenie szkoły różnych spotkań, imprez i zajęć zarówno dla dzieci, jak i rodziców, organizowaniem różnych działań społecznych, czasu wolnego dzieci czy kształtowaniem zainteresowań uczniów na zajęciach pozalekcyjnych. Integracja środowiska społecznego pozwala zaspokoić potrzeby edukacyjne oraz efektywnie realizować proces nauczania i opieki w szkole (Aneta Perkowska-Klejman, Anna Górka-Strzałkowska, 2014, ss. 97–99).

Nasuwa się refleksja, że funkcja opiekuńcza szkoły łączy w sobie elementy opieki materialnej, wychowania i nauczania. Są to integralne elementy szkolnictwa, wzajemnie się uwarunkowujące

i współistniejące. Choć szkoła postrzegana jest głównie z perspektywy instytucji nauczającej, nie można zapominać o organizowanym przez nią procesie opieki, pozytywnie wpływającym

na funkcjonowanie dziecka w środowisku szkolnym, rodzinnym i społecznym. Interesujący pogląd prezentuje Sylwia Badora, która skupia się na funkcji opiekuńczej szkoły w formie promocji działań prozdrowotnych i higienicznych. W zakresie funkcji opiekuńczej szkoła powinna dbać o zdrowie psychiczne, społeczne i somatyczne. Ważną rolę odgrywa tu również profilaktyka. Skupienie się na tych działaniach może przyczynić się do eliminowania niepowodzeń szkolnych, zwalczania nieprzystosowania społecznego uczniów, a tym samym przyczynić się do stwarzania optymalnych warunków rozwojowych (Perkowska-Klejman, Górka-Strzałkowska, 2014, ss. 102–103).

Ważnym argumentem wspierającym tezę, że funkcja opiekuńcza szkoły odgrywa znaczącą rolę z perspektywy wszechstronnego rozwoju młodych ludzi, umożliwia zaspokajanie potrzeb psychospołecznych, zapewnia poczucie bezpieczeństwa, kompensuje braki oraz stwarza warunki do rozwoju umiejętności i zdolności, jest fakt, że wśród uczniów występuje coraz więcej sytuacji problemowych, wymagających interwencji opiekuńczych ze strony szkoły i całej kadry pedagogicznej. Należy tu podkreślić, że sposobem na realizację działań opiekuńczych w szkołach jest rozpoznanie potrzeb uczniów oraz ich aktualnej sytuacji i warunków. Dokonują tego zespoły złożone z nauczycieli, wychowawców oraz specjalistów takich jak psycholodzy i logopedzi, których zadaniem jest rozpoznawanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych, a także możliwości psychofizycznych dziecka, zarówno tych ze specyficznymi trudnościami w nauce, jak i tych szczególnie uzdolnionych. Trafna diagnoza pozwala na zorganizowanie efektywnego procesu nauczania i usprawnienie obszarów wymagających poprawy (Perkowska-Klejman, Górka-Strzałkowska, 2014, ss. 103–104).

Szkoła nie powinna budować wśród swoich uczniów negatywnych emocji, ważne jest, aby spojrzeć na każdego z osobna i zatrzymać się przy każdym problemie zgłaszanym przez młodych ludzi. Chcielibyśmy w tym miejscu również podkreślić, że funkcja opiekuńcza wiąże się ze wspieraniem dzieci i młodzieży w rozwiązywaniu problemów nie tylko natury szkolnej. Otwarcie się uczniów wymaga przyjaznej postawy całej kadry pedagogicznej i kompetentnego podejścia do procesu nauczania i wychowania. Najgorszym, z perspektywy uczniów, okazuje się poczucie presji i przewlekły stres związany z koniecznością ciągłej nauki. Szkoła powinna uczyć funkcjonowania wśród ludzi, otwierać na świat, uczyć tolerancji, zapewniać poczucie bezpieczeństwa, schronienie przed problemami rodzącymi się w otoczeniu i środowisku ucznia. Innowacyjne podejście nauczyciela oraz wykorzystanie różnorodnych nowoczesnych środków dydaktycznych i pomocy naukowych, w tym multimediów, Internetu, innowacyjnych programów edukacyjnych, usprawniają realizację funkcji opiekuńczej i sprzyjają

wszechstronnemu rozwojowi dzieci i młodzieży, z uwzględnieniem ich potrzeb i możliwości psychofizycznych (Kuźma, 1997, ss. 197–198; Łączek i in., 2016).

Nowoczesna szkoła powinna być miejscem przekazywania wiedzy, rozwijania osobowości, zdolności, umiejętności i talentów uczniów. Wypełnianie funkcji opiekuńczej wiąże się także z nauką samodzielnego życia, przekazywaniem odpowiednich postaw i wartości, uczestnictwem w kulturze oraz przygotowaniem młodego człowieka do dbałości o własne zdrowie, a także o środowisko i przyrodę jako całość. Nauczyciel powinien być nie tylko specjalistą w swojej dziedzinie, ale i towarzyszem w poznawaniu świata, powinien kierować wyborami swoich uczniów i wskazywać im właściwą drogę postępowania (Kuźma, 1997, s. 198). Szkoła przejmując coraz więcej zadań przypisanych rodzinie, efektywnie organizuje czas wolny, np. w świetlicach, podczas zajęć pozalekcyjnych, zajęć kompensacyjno-wyrównawczych, sportowych, kół zainteresowań, wycieczek, imprez i innych. Daje to uczniom szansę na rozwój intelektualny i stwarza dobre podstawy do wszechstronnej edukacji. Szkoła to nie tylko miejsce nauki, ale i nabywania kompetencji interpersonalnych, zgłębiania i rozwijania pasji, poznawania norm i oboznania ze społeczeństwem, nauki odpowiedzialności i kreatywności. Zakres działań opiekuńczych powinien być dostosowany do potrzeb, predyspozycji czy motywacji młodego człowieka. Wymaga to również odpowiedniego przygotowania kadry pedagogicznej i zasobów dydaktycznych (Kapuścińska, 2021, s. 180–181).

Argumentem przeciwko tej tezie jest to, że placówki oświatowe są nadmiernie sformalizowane, narzucają programy nauczania wpadające w schematyzm i często odchodzą od indywidualnego podejścia do każdego ucznia, bez uwzględnienia jego potrzeb, braków czy zainteresowań. Funkcja opiekuńcza jest wykorzystywana marginalnie i niedoceniana. Innym argumentem wskazującym

na zagrożenie, jakim jest sprzyjanie wszechstronnemu rozwojowi młodych ludzi przez funkcję opiekuńczą, jest rola nauczyciela w funkcji wychowawczej, która często jest zbyt ograniczona, nie daje mu swobody działania, co może przyczyniać się do zaniedbywania potrzeb uczniów. Nauczyciele często nie indywidualizują toku nauczania, nie tworzą bezpiecznej, przyjaznej nauce atmosfery i koncentrują się wyłącznie na dydaktycznym wymiarze swojej pracy, zaniedbując funkcję wychowawczą.

Szkoła jako przestrzeń integralnego rozwoju osoby – próba podsumowania

Konkludując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że współczesna placówka oświatowa ewoluje z instytucji stricte transmisyjnej w stronę złożonego ekosystemu społeczno-opiekuńczego. Analiza historycznej koncepcji „nauczania wychowującego” Herbart w zestawieniu z dzisiejszym paradygmatem dobrostanu dowodzi, że dydaktyka, wychowanie i opieka stanowią nierozłączną triadę. Kluczowym czynnikiem warunkującym sukces tego procesu jest jakość kontaktów społecznych, które w środowisku szkolnym stają się paliwem dla wszechstronnego rozwoju jednostki. To właśnie poprzez relacje z rówieśnikami i kadrą pedagogiczną uczeń buduje swoją tożsamość, uczy się empatii oraz nabywa kompetencje niezbędne do funkcjonowania w społeczeństwie obywatelskim.

Fundamentem nowoczesnej pedagogiki opiekuńczej musi być bezwzględne poszanowanie dziecka jako osoby. Odstąpienie od anachronicznego modelu opieki „nad” uczniem na rzecz wspierania jego autonomii pozwala dostrzec w nim podmiot obdarzony godnością i unikalnym potencjałem. Szkoła, która respektuje podmiotowość dziecka, przestaje być jedynie budynkiem, a staje się „bezpieczną przystanią” i miejscem autentycznego dialogu. W tym kontekście rozwój społeczny osoby nie jest jedynie dodatkiem do edukacji intelektualnej, lecz jej koniecznym warunkiem.

Należy jednoznacznie podkreślić, że wzmożona realizacja funkcji opiekuńczej w dobie współczesnych kryzysów nie może stanowić pretekstu ani uzasadnienia dla umniejszania roli funkcji dydaktycznej szkoły. Właściwie pojmowana opieka nie funkcjonuje w opozycji do nauczania, lecz stanowi jego niezbędne dopełnienie i fundament. Zgodnie z klasyczną koncepcją nauczania wychowującego, proces przekazywania wiedzy posiada immanentny potencjał formacyjny, który traci swoją skuteczność w momencie marginalizacji standardów merytorycznych na rzecz działań wyłącznie osłonowych. Redukcja aktywności szkoły do wymiaru opiekuńczego prowadziłaby do niebezpiecznego zjawiska pozoracji kształcenia, co w perspektywie długofalowej uderza w podmiotowość ucznia i jego szanse na pełny rozwój społeczny. Harmonijne współwystępowanie obu tych funkcji jest warunkiem koniecznym profesjonalizmu pedagogicznego, gdzie dbałość o dobrostan wychowanka idzie w parze z wysokimi wymaganiami intelektualnymi, zapobiegając tym samym deprecjacji instytucji szkoły jako miejsca rzetelnego kształcenia.

To właśnie w interakcji społecznej następuje krystalizacja charakteru moralnego, o którym pisał Herbart, oraz budowanie zdolności do adaptacji i pozytywnego radzenia sobie z przeciwnościami losu, tak potrzebnej w XXI wieku. Zadaniem współczesnego pedagoga jest

więc obok przekazywania wiedzy, ale przede wszystkim kreowanie przestrzeni, w której procesy społeczne wspierają inkluzję, przeciwdziałają marginalizacji i celebrować godność każdego człowieka. Tylko poprzez tak holistycznie rozumianą funkcję opiekuńczą szkoła może skutecznie przygotować młode pokolenie do wyzwań przyszłości, kładąc nacisk na rozwój kompetencji miękkich i trwałych więzi międzyludzkich.

Bibliografia

Albański, L., Gola, S. (2013). *Wybrane zagadnienia z pedagogiki opiekuńczej*. Jelenia Góra: Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa.

Dąbrowski, Z. (2008). Terminologia pedagogii opiekuńczej. W: *Pedagogika opiekuńcza. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

Gajewska, G. (2009). *Pedagogika opiekuńcza. Elementy metodyki*. Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Galas B. (2013), *Anomia, lęk, pragmatyzm vs patriotyzm. Młoda generacja wobec zmian*, Warszawa, UKSW.

Galas B. (2019), *Kryzys normatywności i poczucie anomii* [w:] B. Galas, J. Wyleżałek, *Polityka i władza-przemiany mentalności-edukacja społeczna*, Warszawa, SGGW.

Górka-Strzałkowska, A. (2021). *Szkoła dobra na wszystko. Funkcja opiekuńczo-wychowawcza szkoły w Warce*. Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.

Górnicka, B. (2015). *Metodyka pracy opiekuńczo-wychowawczej. Wybrane zagadnienia*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Herbart, J. F. (2007). *Pedagogika ogólna wywiedziona z celu wychowania*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak. (Oryginał opublikowany 1806).

Kapuścińska, M. M. (2021). Realizacji funkcji opiekuńczej szkoły jako warunek powodzenia procesu dydaktycznego i wychowawczego w XXI wieku. *Kultura – Przemiany – Edukacja*, 9, 171–181.

Kulczycka, B. (1993). Funkcja opiekuńcza szkoły. *Roczniki Nauk Społecznych*, 2, 34–35.

- Kuźma, J. (1997). Dziecko w systemie współczesnej edukacji – nadzieja i zagrożenia. W: Pilecka, M. Kliś (red.), *Funkcje psychologii w dobie przemian społeczno-kulturowych w Polsce* (s. 197). Kraków: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Kuźnik, M. (2018). Szkoła jako przestrzeń wspomagania rozwoju. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika*, 18, 41.
- Łączek, M. (2014). *Classroom discourse*. Warsaw: University of Warsaw.
- Łączek, M. (2014). Promoting community cohesion in English education settings on the example of Barnfield South Academy in Luton. *Zeszyty Naukowe Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie*, 4(46), 17–31.
- Łączek, M. (2017). Funkcja facylitacyjna angielskiej polityki edukacyjnej w zakresie kształcenia mniejszości etnicznych (przypadek inspektoratu oświaty w Milton Keynes). *Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Angewandte Linguistik*, 23(3), 167–179.
- Łączek, M. (2018). Szkolnictwo polonijne w kontekście egzolingwalnym (na przykładzie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej). Od polskiej szkoły parafialnej po Polish abroad Saturday school. *Roczniki Humanistyczne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, 66(10), 73–89.
- Łączek, M., Borowska, A., Szerszeń, P. (2016). Specialised language teaching and learning through modern technologies. W: A. Borowska, A. Enright (red.), *Changing perspectives on aviation English training* (ss. 104–111). Warsaw: University of Warsaw.
- Łączek, M., Szerszeń, P. (2016). Modern technologies in teaching specialised languages. W: A. Borowska, A. Enright (red.), *Changing perspectives on aviation English training* (s. 79–91). Warsaw: University of Warsaw.
- Okoń, W. (red.). (2000). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Perkowska-Klejman, A., Górka-Strzałkowska, A. (2014). Opieka i wychowanie w szkole zintegrowanej ze środowiskiem – między starą a nową perspektywą. *Pedagogika Społeczna*, 1, 97–104.
- Słomski W, Ryzinski R., Łączek M., Staniewski M., (2023). Importance and Specificity of School's Caring Function. *Pedagogika Społeczna*, Nr 2(s), 5-19.

Stępkowski, D. (2020). *Pedagogika ogólna w perspektywie dążeń do naukowej autonomii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

Szybiak, I. (1991). Z dziejów szkoły. W: *Sztuka nauczania* (t. 2, s. 9). Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Winiarski, M. (2014). Relacje rodzina – szkoła w perspektywie współpracy. W: W. Danilewicz, W. Theiss (red.), *Pedagogika społeczna wobec zagrożeń człowieka i idei sprawiedliwości społecznej* (s. 263). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.